

Др Раденка Цветић, доцент
Правног факултета у Новом Саду

РАЗВОЈ СТВАРНОГ ПРАВА У СРБИЈИ – Институт стицања права својине налазом туђе изгубљене ствари

Сажетак: *Стварно право у Србији, од почетка изградње модерне српске државе и правног система, имало је услове и фазе. Сваки период у развоју обележен је специфичностима које су га јасно разликовале од претходних етапа. У овом раду даће је приказ и анализа појединих периода развоја стварног права, и посебно институција налаза изгубљене ствари, у даљим условима развоја државности и правног система Србије. Периоди снажњације, па чак и извесног назадовања су за нама. У овом моменту Србија има поново историјску прилику да изврши реформу свог стварног права и, коначно, његову појединачну кодификацију. Таква прилика се мора искористити и то што пре. Полазиште треба да буде враћање традиционалним вредностима и коришћење позитивних искустава других. Неопходно је регулисати све оне стварноправне институције које током целог периода припадања изв. социјалистичком правном кругу нису били регулисани, те појединачно регулисати многе који су само у основи уређени. Искуства других, као и социјална, треба да нам указују како треба, али и како не треба. Мада закашњење у свим неопходним променама није предност Србије, треба га барем искористити на прави начин и полазећи од искустава других у истим или сличним ситуацијама избећи неке грешке.*

Кључне речи: *стварно право, германски правни круг, партикуларизам, прекид континуитета, социјалистички правни поредак, изгубљена ствар, налаз, могућност стицања права својине, реформа у Хрватској и Словенији, правац даље развоја*

Уводне напомене

Стварно право у Србији, од почетка изградње модерне српске државе и правног система, имало је успоне и падове у свом развоју, посматрано у целини, а нарочито у погледу појединих института. Сваки период у развоју обележен је специфичностима које су га јасно разликовале од претходне етапе. То је донекле разумљиво, будући да су друштвени односи који су предмет регулативе стварног права од изузетног значаја како за државу, као организацију власти, али и учесника стварноправних односа, тако и за саме грађане.

Полазећи од дате констатације, циљ овог рада је да се сумарно прикаже развој стварног права у Србији кроз поједине периоде развоја њене државности и њеног правног система, те да се покаже како су специфичности датог периода утицале на развој института стицања права својине на изгубљеној ствари. У том смислу рад, полазећи од појма изгубљене ствари, обухвата следеће периоде:

I – период од доношења Српског грађанског законика 1844. године – кратак приказ карактеристика стварног права тог периода у целини, на основу одредаба Законика, и посебно правила садржаних у §§ 242-249, којима је регулисано поступање са нађеним стварима и стицање својине на њима. Овај период ће у односу на остале, бити опсежније приказан и анализиран, будући да су у њему постављени темељи нашег стварног права, којима се после дужег времена лутања и идеолошких застрањивања, постепено враћамо.

II – период од настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1918. године, и касније Краљевине Југославије, 1929. године – приказ развоја стварног права у условима правног партикуларизма у новонасталој држави и покушаја његовог превазилажења, те како је то утицало на изглед правила о условима за стицање права својине на нађеној туђој изгубљеној ствари.

III – период након завршетка Другог светског рата, 1945. године, и доношења Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, 1946. године – приказ и анализа ефеката које су прекид правног континуитета са правним поретком Краљевине Југославије и нова друштвена (државна) идеологија, имали на даљи развој стварног права.

IV – период након настанка Савезне Републике Југославије, 1992. године, током којег се није битно изменила ситуација у погледу извора стварног права.

V – период након настанка Државне заједнице Србија и Црна Гора, 2003. године.

Појам изгубљене ствари

Изгубљена је она ствар која је без воље власника или другог овлашћеног држаоца изашла из његове фактичке власти, при чему он не зна где и код кога се ствар налази и не може да тражи њен повраћај. Право својине не престаје губитком државине. Власник има право следовања – право својине прати ствар и због тога власник може да је тражи од сваког код кога се налази, под прет-поставком да зна где је. У ситуацији када је ствар изгубљена, власник не може да штити своје право својине, али му се оставља извршан период да се стекну одговарајући услови за то. Због тога законодавац прописује правила како се поступа са нађеним туђим изгубљеним стварима, полазећи од тога да налазач не постаје власник, већ да има одређена права и обавезе. У Србији је, историјски посматрано, различито решавано питање да ли налазач, када се испуне одређени услови и протекне одређено време постаје власник.

Треба имати у виду да налаз изгубљене ствари постоји, као грађанско-правна чињеница, само онда када налазач изгубљену ствар, коју је спазио, узме у државину.¹ Дакле, само примећивање изгубљене ствари, без узимања ствари у државину не ствара никакве правне последице. Међутим, државина није неопходна, онда када је налазач први опазио ствар и за њу се машио,² али је неко други извршио узимање ствари у државину. У том случају имамо два или више налазача, који имају иста права и обавезе.

Од појма изгубљене ствари у наведеном смислу треба разликовати напуштене ствари. Напуштена или дерелинквирана јесте она ствар које се њен власник одрекао, тј. одрекао се права својине на њој и напустио је. Да би право својине престало напуштањем ствари потребно је да њен власник на несумњив начин изрази вољу да не жели више да је држи. Дерелинквирана покретна ствар постаје ничија (*res nullius*) и као таква је подобна за окупацију као начин стицања права својине. Нашим позитивним стварним правом³ је предвиђено да на покретну ствар коју је њен власник напустио право својине стиче лице које је узело ту ствар у државину са намером да је присвоји, осим ако законом није другачије изричито одређено за поједине случајеве.⁴ Такође је изричито пред-

¹ Видети: Н. Гавела и др. *Стварно право*, Загреб, 1998, стр. 373.

² То значи да је предузео неку радњу, покрет, чији је циљ био да се ствар узме у државину.

³ Основни извор нашег позитивног стварног права је Закон о основама својинско-правних односа који је донет 1980. године као Закон о основним својинско-правним односима. Тај Закон је мењан и допуњаван 1990. и 1996. године. Приликом измена и допуна 1996. године усаглашен је и назив Закона са надлежношћу савезне државе у области стварноправних односа, пошто је тада важећим Уставом Савезне Републике Југославије из 1992. године било предвиђено да федерација преко својих надлежних органа регулише *основе својинско-правних односа*. Како му само име каже Закон не регулише стварноправне односе у целини. Поједина правила из ове области грађанског права налазе се у неким другим посебним законима, док нека питања уопште нису регулисана позитивним прописима, што значи да постоје значајне законске празнине у области стварног права.

⁴ Члан 32, ст. 1. Закона о основама својинско-правних односа. Законодавац овакав начин стицања права својине изричито назива *окупација*.

виђено да се на непокретној ствари не може стећи право својине окупацијом, те да напуштена непокретност прелази у државну својину у тренутку њеног напуштања.⁵

Битно је истаћи да се за нађену ствар не може претпоставити да је напуштена, тј. да је постала ничија и да се она може стећи у својину успостављањем фактичке власти на њој. Лице које нађе изгубљену ствар, према томе, не може позивом на правила о окупацији стећи право својине на тој ствари, већ мора поступати по правилима предвиђеним за случај налаза изгубљене ствари.⁶ То је опште правило од којег се полази без обзира да ли је могуће да налазач ствари под одређеним условима и протеклом одређеног времена, поста не власник или има једино право на налазачку награду.

Од појма изгубљене ствари у смислу правила која регулишу права и обавезе за случај налаза такве ствари, треба, такође, разликовати и затурене ствари. Наиме, затурена је она ствар која се и даље налази код власника само што он не зна где је или чак мисли да је она изашла из његове државине. Са аспекта власника, не разликује се његов положај суштински у односу на ситуацију када је ствар заиста изгубио, јер он у оба случаја не може да врши фактичку власт на ствари. Међутим, с правног аспекта ове две ситуације морају, полазећи од природе ствари, бити различито третиране. Када власник затури своју ствар, правни поредак нити може, нити треба да тражи излаз из такве ситуације. Супротно, када неко нађе његову изгубљену ствар, потребна је интервенција државе преко њених надлежних органа у циљу заштите права својине стварањем услова да ствар буде враћена њеном власнику.⁷

⁵ Видети чл. 32, ст. 2. и чл. 46, ст. 3. Закона о основама својинско-правних односа. Законом о промету непокретности Републике Србије из 1998. године прописано је да се власник непокретности може једностраном изјавом одрећи права својине на непокретности у корист Републике Србије, под условом да на њој нема терета, осим стварних службености (чл. 16, ст. 1). Истим чланом је предвиђено да се изјава о одрицању даје пред судом и да служи као основ за упис у јавну књигу о евиденцији непокретности и правима на њима и да давалац изјаве мора поднети одговарајућу исправу којом доказује своје право својине.

⁶ То је веома јасно и сликовито изразио Валтазар Богишић у Општем имовинском закону: „Ствар која је изгубљена, није још тиме постала пуста, те онај ко је нађе заузети је не може; напротив, његова је дужност, што је могуће прије, ствар изгубиоцу повратити” (чл. 82). Исти смисао има и правило садржано у § 388 Аустријског грађанског законика: „Не сме се у сумњи претпоставити да неко хоће своју својину да напусти; стога никакав находник не сме нађену ствар за напуштену сматрати и исту присвојити.”

⁷ О појму изгубљене ствари, њеном разликовању од напуштене и затурене ствари, окупацији, односно заузимању ничијих ствари као начину стицања права својине, видети више: Ј. Марковић, *Грађанско право, I књига, Општи део и Стварно право*, Београд, 1912, стр. 387-390 и 398, као и О. Станковић, М. Орлић, *Стварно право*, Београд, 1996, стр. 118.

Период од доношења Српског грађанског законика

1. Околности које су претходиле доношењу Законика

Србија на самом почетку развоја своје државности, у раном XIX веку, односно у доба прве владавине Милоша Обреновића, није имала ниједан од предуслова развијеног правног система: нити је имала образованих правника, нити писаних закона.⁸ То, свакако, не значи да у то време нису постојала правила понашања, већ да се живело по обичајном праву, које није дирало у неограничену власт кнеза Милоша. Међутим, као последица развоја српског друштва у протеклом периоду од почетка Првог српског устанка, почела је „борба за ограничење кнежеве самовоље и увођење законитости. Поставши слободан сопственик својих добара, српски сељак је очекивао и већу правну сигурност, развијенији правни поредак и формална јемства својих тековина, обезбеђење својине и слободне трговине.”⁹ Сасвим природно, неписмени владар није добронамерно гледао на могућност доношења писаних закона на основу којих би његова власт била ограничена и подложна контроли. Упркос томе, захваљујући својој пословичној мудрости, веома брзо је увидео нужност доношења таквих закона у времену и окружењу у којем је живео. У том смислу, 1829. године образована је Законодателна комисија, којој је, као што јој име каже, стављено у задатак да припреми српске законе.¹⁰ Како у саставу Комисије није било образованих правника, њени чланови су свој рад усредсредили на превођење страних закона, а не на писање закона који би одговарали достигнутом степену развоја друштвених односа у Србији и одражавали њене специфичности (што, међутим, не значи доношење оригиналних закона, већ усвајање постигнутих тековина развијених држава у мери у којој је то примерено и могуће у датом друштву).

Од дефинитивног опредељења за доношење писаних закона, па до доношења грађанског законика, уочљива је једна значајна прекретница, која је на

⁸ Када се говори о настанку и почетку развоја српске државности и правног система, уобичајено се полази од Државе Првог устанка (1804-1813), јер су у том периоду постављени темељи будуће српске државе. Међутим, без обзира на значај овог периода, током његовог трајања нису донети закони који регулишу значајне области права, што се објашњава ратним и револуционарним условима изградње државе, али и неразвијеношћу друштвених односа. Овај период нема неког посебног историјскоправног значаја, нарочито када се говори о развоју грађанског права уопште, а тиме и стварног права. Видети више: Љ. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, стр. 192-198.

⁹ Љ. Кркљуш, *op. cit.*, стр. 228.

¹⁰ Сматра се да је Милош тако поступио по савету и наговору Вука Стефановића Караџића, који је, између осталих, ушао у Законодателну комисију, и Димитрија Давидовића, који није учествовао у раду Комисије, али се сматра једним од највећих поборника идеје о писаном законодавству у Србији, који је, шта више, веровао да се посао доношења закона може завршити за неколико месеци. Видети више о томе: С. Шаркић, Д. Поповић, *Велики правни системи и кодификације*, Београд, 1996, стр. 139.

известан начин определила развој грађанског, а тиме и стварног права Србије. Наиме, почело се са превођењем Француског грађанског законика, а посао је поверен грчком учитељу Георгију Захаријадису. Чињеница је, међутим, да је Грк, који није био правник, превео текст Француског грађанског законика са немачког на српски језик, а да, при томе, није добро знао ни један од тих језика. То је свакако утицало на квалитет превода, који је и самом кнезу Милошу звучао чудно и неупотребљиво. Незадовољство преводом као и активирање аустријске дипломатије која је учила добру прилику за ширење утицаја у Србији преко својих закона,¹¹ условили су позив пречанским Србима Јовану Хаџићу и Васалију Лазаревићу да помогну Србији у писању закона.

Кодификација грађанског права поверена је Јовану Хаџићу. Као свестрано образован Србин који је живео у Аустро-Угарској монархији, Хаџић је желео да помогне свом народу. Сматрао је да је за Србију најбоље и најсврсишходније да добије своје специфичне законе, те да треба одустати од рецепције Француског грађанског законика. Међутим, разумљив је утицај аустријског права и Аустријског грађанског законика на њега као правника школованог на немачком језику (у Пешти и Бечу). Стога је природно што је баш од њега пошао при свом кодификаторском раду у Србији.¹²

Давање одговора на питање шта је условило заокрет од Француског грађанског законика ка Аустријском грађанском законнику, да ли лош превод грчког учитеља Георгија Захаријадиса или вешта аустријска дипломатија, има много мањи значај од саме чињенице да је Србија 1844. године добила грађански законик којим је, практично, извршена рецепција аустријског грађанског права. Тиме је Србија ступила у германски правни круг европско-континенталних правних система, у коме је по преовлађујућим карактеристикама, упркос значајним одступањима у време социјалистичког друштвеног уређења и доминантног положаја друштвене својине, остала до данашњих дана.

2. Одлике стварног права у Србији овог периода

О Српском грађанском законнику је од његовог доношња до данашњих дана изговорено много речи и исписано пуно страна; истина, много више оних које га приказују у лошем светлу. Колико год ни сами немали позитиван став у односу на Законик и приступ кодификаторском послу од стране његовог ре-

¹¹ Из рада и састава законодавне комисије проистичало је да се у Србији неће писати закони за Србију, већ да ће потреба доношења писаних закона бити задовољена рецепцијом страних закона.

¹² Сматра се, међутим, да је Хаџић истицао важност потребе да Србија донесе своје сопствене законе само да би Милоша одвратно од француских закона и да му је од почетка била намера да у Србији дође до рецепције Аустријског грађанског законика, у складу са обећањем које је дао Метерниху. Видети: М. Константиновић, *Југословенски грађански законик*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1982, стр. 386-387. Супротно: Љ. Кркљуш, *op. cit.* стр. 231: „Приликом његовог опредељења за аустријске законе као узор, нису никакву улогу играли политички разлози. Напротив, у политичким борбама у Србији, Хаџић је стао на страну кнежеве опозиције и руских ставова, те је, када је реч о спровођењу аустријског утицаја у Србији путем преузимања аустријског права, био несвесно оруђе бечке политике. Због своје политичке делатности у Србији, Хаџић је бивао и подозрив аустријским властима.”

дактора,¹³ не може се оспорити правно-цивилизацијски значај Српског грађанског законика за време у којем је донет.

Овај Законик, са својих 950 параграфа практично представља скраћени превод 1502 параграфа Аустријског грађанског законика. Одступања од оригинала се не огледају само у скраћењу или изостављању појединих одредаба, већ и у постојању одређених правила која су изражавала специфичности друштвених односа Србије тог времена и представљала уступак обичајном праву (нпр. правила о праву наслеђивања женске деце, о праву прече куповине или о породичним задругама).

Праћећи систематику Аустријског грађанског законика¹⁴ Хаџић је у оквиру II дела изложио правила стварног права. Избегавајући да употреби било термин из изворника – лична права на стварима,¹⁵ било термин облигациона права, Хаџић је само нумеролошки (по броју глава) пратио оригинал и тако, остављајући без наслова други одељак II дела, допринео терминолошкој непрецизности и нејасности. Материја стварног права, као посебног дела грађанског права у смислу пандектне систематике, садржана је у првих осам глава првог одељка II дела насловљеног О правима стварним. Главе IX-XVI првог одељка II дела посвећене су наследном праву, док се други одељак II дела (глава XVII-XXX), који је остао без наслова, односи на облигационо право.

Стварноправни односи регулисани су са укупно 212 параграфа распоређених у првих осам глава првог одељка II дела Законика. Глава I (§§ 182-197) говори О стварима и правима на ствари, глава II (§§ 198-210) О државини и праву држања, глава III (§§ 211-224) О својини, т.ј. праву сопствености, нарочито праву баштинском, глава IV (§§ 225-257) О прибављању ствари, глава V (§§ 258-284) регулише Прибављање ствари прираштајем и припатком, глава VI (§§ 285-303) говори О прибављању ствари предајом, глава VII (§§ 304-330) О залози и глава VIII (§§ 331-393) О службеностима (сервитутима).

Полазећи од негативног одређења појма ствари (прописано је шта није ствар у грађанскоправном смислу речи¹⁶), које је, при томе, и непотпуно (није

¹³ По мишљењу Михаила Константиновића „Хаџић је своју дужност схватио врло просто. Он је сматрао да има да преведе Аустријски грађански законик. При преводу је, без икаквог критеријума, много што шта изостављао, неке прописе скраћивао, неке објашњавао, од једног параграфа правило је више ... или је више сливао у један... Многе ствари није разумео, нпр. државину, а нарочито њену заштиту... Исто је и са брачним уговорима и са многим другим стварима. Законик који је Хаџић тако 'сочинио' је један од најгорих законика и по својој садржини, и по својој техници и по својој форми" (М. Константиновић, *op. cit.*, напомена која почиње на стр. 387-388). На сличан начин, у негативном суперлативу изјаснио се о Српском грађанском законнику и Драгољуб Аранђеловић у: *Расправе из приватног права*, Београд, 1913, стр. 145, а, такође, и многи други.

¹⁴ Видети више о томе: Р. Цветић, *Системајтика грађанских законика*, Грађанска кодификација, Зборник радова у оквиру националног пројекта „Грађанска кодификација”, Ниш, 2002, стр. 45-47.

¹⁵ Назив „лично” потиче још из раног римског права, а настао је као пандан стварном праву. Ова најстарија подела грађанских субјективних права на стварна и лична извршена је према карактеру тужби: *actiones in rem* (које имају дејство *erga omnes*) и *actiones in personam* (које су могуће само против одређеног лица). Лична права на стварима су касније названа облигационим правима. О овој подели видети више: Р. Ковачевић-Куштримовић, *Подела грађанских субјективних права на стварна и облигациона*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-2/1988, стр. 28-31.

¹⁶ „Под именом ствари разумева се у законом смислу све оно, што није човек, или није лице, и на потребу служи” (§ 182).

прописан правни услов који мора бити испуњен да би део материјалне природе представљао ствар у грађанскоправном смислу речи¹⁷), као и у изворнику, ствари се деле на телесне и бестелесне.¹⁸ При одређењу да ствари могу бити непокретне и покретне, прописано је и када се покретна ствар сматра непокретношћу по намени, односно припатком непокретности, те се као таква налази у режиму непокретности, а, такође је, и доследно спроведен принцип *superficies solo cedit*. Прописан је и појам збирне ствари, и извршена даља подела ствари на непотрошне и потрошне, процењиве и непроцењиве.

Сва права на ствари подељена су на *чистио-стварна* (која се односе само на ствар и небитно је – не узима се у призрење оно лице – чија је ствар) и *лично-стварна* (код којих је за само право на ствари битна личност титулара). На овај начин је неспретно извршена подела грађанских права на стварна и облигациона, код које је суштинско полазиште шта је непосредни објект права и коме се то право може супроставити, тј. према коме се може истаћи, а не да ли је само право везано за личност. *Чистио-стварна* су право државине (притежања), право баштинско (сопствености), право залоге, службености и наследства. Већ из ове систематике уочљиво је да се државина не сматра самосталним институтом независним од права на државину, и да се, у основи, ради о институцијој систематизици, која не одваја у посебне делове грађанског права наследно и облигационо право, већ их, уз стварна права, сврстава у права на ствари, која се међусобно разликују по садржини и дејству.

Регулатива државине представља један скуп несистематских, неконсеквентних и нејасних правила.¹⁹ Нарочито је велико одступање у односу на изворник направљено при регулисању заштите државине. Наиме, одредбом § 339 Аустријског грађанског законика изричито је прописано да ма каква била државина, она ужива заштиту, односно нико нема право да је самовласно узнемирава. Насупрот томе, Српским грађанским закоником (§ 201) предвиђено је да само правична (законита) државина²⁰ ужива заштиту.²¹ „По својим крајњим последицама српски систем – ако се уопште сме назвати тим именом овако поступање са државином – представља негирање државине. Јер кад држалац ужи-

¹⁷ Према опште усвојеном становишту да би се нешто сматрало за ствар у грађанскоправном смислу речи, потребно је да буду испуњени не само физички (да се ради о делу материјалне природе у људској власти), већ и правни услов (који се одређује или тако да се ствар налази у промету, или да на њој постоји право својине или неко друго стварно право).

¹⁸ Већ у време доношења Законика модерна права сматрају само материјалне делове природе (телесне ствари) као ствари. Већина прописа о стварима у српском праву, упркос наведеној подели, односи се управо на телесне предмете. Видети: Л. Марковић, *Грађански законик Краљевине Србије са крајњим објашњењима*, Београд, 1921, стр. 111, напомена уз § 184.

¹⁹ Видети више о томе: Л. Марковић, *Грађанско право...*, стр. 294, 298; М. Орлић, *Заштита државине (поседа)*, *Анали Правног факултета у Београду*, 3-4/1979, стр. 301.

²⁰ У ст. 1. § 200 одређен је појам правичне државине на следећи начин: „Државина онда је тврда, и има силу и важност, кад је правична, тј. на праву основана, које ће онда бити, када туђа права с тим остају невређима, нити се нарушавају.”

²¹ Видети више о томе: Д. Попов, Р. Цветић, *Државина према грађанском законнику за Кнежевину Србију*, *Зборник радова са научног скупа Стопедесет година од доношења Српског грађанског законика*, Ниш, 1995, стр. 170-175.

ва заштиту само под условом да је редовним путем прибавио државину – да има титулус – и да се сем тога тиме не вређају права трећих лица – што ће бити онда случај, кад је уступилац државине био сопственик ствари – онда је очигледно, да се држалац управо и не позива на државину, већ на својину. Грађански законик тражи од држаоца да има право својине, да би му дао државинску заштиту!”²²

Уставом из 1838. године (тзв. Турским уставом) проглашена је неприкосновеност приватне својине. Та уставна гаранција захтевала је даље законско регулисање, које је уследило Српским грађанским закоником. У том смислу, прописано је да се ограничења права својине не претпостављају, утврђена најшира могућа правна власт на ствари за власника, доследно спроведен принцип слободне иницијативе у вршењу овлашћења која проистичу из права својине²³ и одређена заштита путем својинских тужби. Закоником су, такође, регулисани начини стицања, односно услови под којим се може прибавити такво неприкосновено право. Интересантно је истаћи да је Закоником предвиђено да се право својине на непокретности стиче уписом у књиге баштинске, тј. земљишне књиге, по узору на Аустријски грађански законик. Како таквих јавних регистара није било у Кнежевини Србији, законодавним решењем из 1850. године је предвиђено да се приступи њиховом увођењу, те да ће до тада, као привремено решење, судско потврђивање тапије имати ону правну важност коју убаштињење има по Законнику и да ће за пренос тапије важити прописи који се односе на упис у баштинске књиге, под условом да се могу применити.²⁴ Тај „привремени систем” је остао у апсолутној важности у целој ондашњој Србији све до 1930. године (дакле, 80 година), тј. до доношења земљишно-књижних закона из 1930. и 1931. године,²⁵ а у њеном великом делу постоји и данас и то и даље као „привремено решење.”

Од ограничених стварних права, односно стварних права на туђим стварима детаљно је регулисано заложно право (појам залог, предмет залог, акцесорност залог, врсте залог,²⁶) и службености (стварне службености – пољске

²² Л. Марковић, *Грађанско право...*, стр. 297.

²³ „Ко је господар од ствари какве, тај има право и употребити, и уживати је, и сваку корист од ње вући, а и по својој вољи не употребити, не уживати, сасвим или од чести на другога пренети. Ко је томе противан, или ко то себи присваја, мора доказа имати, или у закону или у изјашњеној вољи господара.” (§ 216).

²⁴ Л. Марковић, *Грађанско право...*, стр. 353: „Тако је комбинован систем тапија са системом баштинских књига и створен је један нови систем, који слободно може да се назове српским системом.”

²⁵ То су: Закон о земљишним књигама и Закон о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљишних књига од 18. маја 1930. године и Закон о земљишнокњижним деобама, отписима и приписима од 19. марта 1931. године.

²⁶ Ако је предмет залог покретна ствар онда је и залога покретна, а ако је, пак, непокретна онда је и залога непокретна. Што се тиче основа по коме може настати заложно право предвиђено је да се залога може прописати законом, засновати на основу уговора или последње воље власника или добити судском пресудом. Видети §§ 305-306. Покретна залога регулисана је §§ 307-325, а непокретна §§ 326-330, уз додатну регулативу која је уследила Уредбом о интабулацији из 1854. године.

и кућне, регулисане су §§ 331-371, док су личне – употреба, уживање и обитавање у туђој кући, регулисане §§ 372-385; заштита и престанак службености регулисана је §§ 386-393).

Може се закључити да стварно право у Србији овог периода има сва карактеристична обележја правних поредака германског правног круга. Највеће одступање је учињено код државине, која, практично и не постоји независно од права на државину. Неизвесно је да ли је то последица неразумевања овог, иначе, веома сложеног и компликованог института од стране редактора Законика²⁷ или његов уступак лаичком поимању права и правичности и постојећим обичајима.²⁸

3. Налаз изгубљене ствари

Поступање са нађеним туђим изгубљеним стварима и правне последице ове правнорелевантне (грађанскоправне) чињенице,²⁹ предмет је регулисања правила садржаних у §§ 242-249 Српског грађанског законика. Полазећи од неспорног правила да се губитком државине не губи право својине (право следовања као општа карактеристика стварних прва), утврђује се, пре свега, да онај који нађе туђу изгубљену ствар тиме не постаје власник („Ствар изгубљену туђу ако нађеш, није твоја”, почетак § 242). При утврђивању начина поступања у таквој ситуацији пошло се пре свега од обавезе враћања ствари власнику, ако се на основу било чега може закључити чија је ствар. Ако то није могуће, настаје обавеза обавештавања надлежног државног органа, при чему је надлежност одређена зависно од вредности ствари. Наиме, ако је ствар мале вредности („од једног двадесетка до 12”) онда налаз треба пријавити месној власти, која ће на уобичајени начин, објавом на општинској табли, ту чињеницу учинити доступном свима у циљу проналажења власника. У случају да ствар прелази наведену вредност, налаз се пријављује среском или окружном начелнику, „који ће својим начином по потреби и преко новина објавити” да је ствар нађена и где се налази.

²⁷ М. Лазић, *Правна дејствија државине према Српском грађанском законнику*, Зборник радова са научног скупа Стопедесет година од доношења Српског грађанског законика, Ниш, 1995, стр. 183: „Извесно је да је Јовану Хаџићу недостајала генијалност и правничко знање једног, рецимо Валтазара Богишића, као неопходне претпоставке за успешан кодификаторски рад. То је допринело непотпуној и нејасној регулативи државине у Српском грађанском законнику.”

²⁸ В. Богишић, *О значају правних обичаја, Правни чланци и расправе*, Београд, 1927, стр. 18: „Држећи се народ тврдо свога обичаја каконо свога производа, већ и ради тога мрзи или бар неповерљиво гледа на свако новотарење, а особито ако оно стоји у опреци с његовим појмовима о праву и правници, и није изазвано очевидним потребама, којима се на други начин не може задовољити...”

²⁹ Налаз туђе изгубљене ствари се сврстава у групу дозвољених људских радњи сагласних праву које доводе до настанка грађанскоправног односа иако се не предзимају са тим циљем (тзв. спонтане дозвољене људске радње). Видети више о томе: А. Гамс, *Увод у грађанско право*, 1982, стр. 145, Д. Николић, *Увод у систем грађанског права*, 2004, стр. 217.

„Ако би после објављења нађене ствари прилично време протекло, и господар се ствари показао не би” (почетак § 243), ствар остаје код налазача или код суда или се даје некоме другоме на чување, зависно од природе ствари и конкретних околности. Битно је истаћи да се, без обзира коме се ствар даје на чување, ради о остави која не даје овлашћење коришћења ствари. Колико је то прилично време Закоником није одређено, већ је препуштено нахођењу надлежног органа, који треба да се руководи околностима конкретног случаја и свакако обезбеди онолико времена колико је неопходно да би се власник могао јавити. Када ствар није подобна за чување (јер се, на пример, квари), онда треба приступити јавној продаји, а добијена цена се ставља у депозит (код полицијске или општинске власти).

За случај да се власник јави и своје право својине недвосмислено докаже, нађена ствар (или цена добијена њеном продајом) му се предаје, а за њега настаје обавеза да надокнади све трошкове који су у протеклом периоду у вези са ствари настали, као и да налазачу плати награду у износу од 20 посто вредности ствари (§ 244).

Ако се васник ствари не појави у року од годину дана од дана налажења ствари, ствар (односно цена добијена њеном продајом) се предаје налазачу. Међутим, сада налазач има право да врши фактичку власт на ствари, да је употребљава и користи („као савесни притежалац”, § 245³⁰), с тим што је дужан ствар (односно цену) предати власнику ако се он појави у року од три године. Налазачу, као савесном држаоцу припадају све користи које је ствар дала док је била код њега. Протеком рока од три године налазач постаје власник, што значи да појављивање ранијег власника више није правно релевантно, осим за случај несавесности или преварног понашања налазача.³¹ Самим Закоником је предвиђено да се налазач сматра несавесним и када пренебегне обавезе прописане за случај нлаза туђе изгубљене ствари, те да је у том случају одговоран за сву штету која настане на ствари (грађанскоправна одговорност), да му не припада право на налазачку награду, као и да је одговоран у складу са кривичним прописима (кривична одговорност).³²

³⁰ Појмови држалац и притежалац се у Српском грађанском законнику користе као синоними. То јасно произилази из § 198 којим је одређено ко се сматра држаоцем: „Кад једну ствар држиш, и воље имаш задржати је за себе, и то згодним знаком означиш и покажеш, то си држалац или притежалац такве ствари.” У Законнику се, шта више, уопште ни не спомиње детенција или притежање као фактичка власт на ствари која се врши за друго лице и по његовим упутствима. Лице које на такав начин врши фактичку власт на ствари и није држалац, што значи да се за детенцију не везују она правна дејства која има државина. Стога се када се у Законнику говори о притежаатељу, уствари мисли на држаоца ствари. Видети више: Л. Марковић, *Грађанско право ...*, стр. 275; такође видети чл. 71 Закона о основама својинско-правних односа.

³¹ „... ако би се пак господар ствари тек после три године јавио, да већ ни за саму ствар одговарати дужан не буде, осим случаја непоштена мишљења или преваре, која варалици не треба да помаже.” (§ 245)

³² „За непоштено мишљење узима се и оно, кад находник наведене претписе чинити пренебрегне, у ком је случају и за сва штетна следства одговарати дужан, нити му икаква награда припада; но шта више, овакав и под казну сразмерну потпада.” (§ 246). Према § 230 Казненог Законика за утајивача је сматран и онај који туђу покретну ствар нађе, па је на штету господара потроши, наложи или отуђи или пориче да је ствар код њега.

Закоником је регулисана и ситуација када више лица заједно нађе једну ствар, тако што је предвиђено да сви они као налазачи имају иста права и обавезе. Својство налазача у том случају има и оно лице које је ствар прво спазило и предузело било шта да је узме иако га је у томе неко други предухитрио.

Према Српском грађанском законнику са појмом изгубљене ствари изједначене су оне ствари које су закопане, узидне или на неки други начин сакривене, а да се не зна ко је њихов власник. Следствено томе, са таквим стварима поступа се по правилима прописаним за случај налаза изгубљене ствари. Изузетак је предвиђен у случају да се такве закопане, узидане или другачије сакривене ствари састоје у новцу, злату, сребру, накиту, драгом камењу или другим драгоценостима, а толико су дуго сакривене да се не може сазнати ко им је власник, нити се он може пронаћи. Тада се ради о сокровишту, односно закопаном благу, које се, по правилу, дели тако да једна трећина припада државној каси, једна налазачу, а једна власнику земљишта где је благо нађено.³³

Период након настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије

Период од настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1918. године, и касније Краљевине Југославије, 1929. године, карактерише изразити правни партикуларизам. У новој држави која је настала од до тада самосталних држава и делова територија других држава, као природна се наметнула примена начела правног континуитета, односно примена затечене регулативе на појединим територијама, до њене измене или замене новим прописима. Дакле, упркос унитарном уређењу нове државе, уочљиво је постојање самосталних правних подручја на којима су примењивани, у мањој или већој мери, различити правни прописи. Према важности правних прописа који су у њима примењивани и према судско-административној надлежности, разликовало се шест правних подручја:³⁴ србијанско, црногорско, војвођанско, хрватско-славонско, далматинско-словеначко и босанско-херцеговачко.

Србијанско правно подручје обухватало је територију бивше Краљевине Србије (у чији састав је улазила и данашња Македонија) и на њему је у области грађанског права важио Српски грађански законик из 1844. године. Црногорско правно подручје обухватало је територију бивше Краљевине Црне Горе и важио је Општи имовински законик из 1888. године. Хрватско-славонско прав-

³³ Видети §§ 250-253 Српског грађанског законика. Прописана награда не припада ономе ко је најмљен да тражи сокровиште или би нађено благо утајио, а за то се дозна касније (тада трећина припада ономе ко би таквог налазача потказао, а ако га нема припада опште народној каси). Ако радници који су унајмљени да раде неки други посао случајно пронађу благо, онда им као налазачима припада трећина.

³⁴ Видети више о томе: Љ. Кркљуш, *op cit.*, стр. 534-536 и Д. Николић, *Закон о основама својинско-правних односа (иречишћен текст са предговором)*, Нови Сад, 2003, стр. 10-12.

но подручје обухватало је територију бивше Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације, али без Далмације, Међумурја и Истре, а важио је Аустријски грађански законик из 1811. године, али без. тзв. ратних новела из 1914, 1915. и 1916. године.³⁵ Далматиско-словеначко правно подручје обухватало је територију Далмације и Словеније, а важио је Аустријски грађански законик из 1811. године, али са наведеним новелама (зато се ово подручје често назива и подручје новелираног Аустријског грађанског законика).³⁶ Правно подручје Војводине са Међумурјем обухватало је територију Војводине (без Срема и одређених подручја на простору некадашње Војне Крајине³⁷), и Међумурја, а у примени је било мађарско обичајно и прецедентно право. Босанско-херцеговачко правно подручје обухватало је територију Босне и Херцеговине, а важио је Аустријски грађански законик у области имовинских (облигационих и стварноправних) односа, док је у области породичног и наследног права примењивано шеријатско право за муслимане, односно црквени канони и обичајно право за хришћане.

Правни партикуларизам је отежавао правни саобраћај и успоравао развој правног система. Упркос непрестаним напорима да се изврши кодификација и унификација права, тај посао, започет одмах након уједињења, није завршен до почетка Другог светског рата, који доводи до распада Краљевине Југославије. Што се тиче грађанског права, већ 1919. године је при министарству правде формирано посебно тело за израду јединственог грађанског законика. Постојање шест различитих правних подручја и велике разлике у степену правне развијености појединих делова државе, веома су отежавали рад. Само полазиште било је спорно (од ког законика кренути при кодификацији), да би убрзо преовладао став да је, због широке примене, најподеснији Аустријски грађански законик. Упркос противљењу једног дела стручне јавности, Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију завршена је 1934. године. Иако су неке нове идеје и решења били прихваћени, у основи целог пројекта је био Аустријски грађански законик. Правила која су била предложена за регулацију налаза изгубљених ствари, не разликују се од оних садржаних у Аустријском, односно Српском грађанском закоником.³⁸ Нацрт је био упућен научној и стручној јавности. Чињеница да је уследила жестока расправа о појединим решењима, али, пре свега, значајни друштвени догађаји, онемогућили су усвајање законика. Ипак, неке области грађанског права, као што су менично, чековно, стечајно и земљишнокњижно право, су унификоване.

³⁵ Овај Законик је важио у Краљевини Хрватској од 1852. године. Наведене новеле нису биле у примени, будући да када су донете, због ратних прилика, нису могле бити усвојене у Хрватском Сабору, што је за примену било потребно, с обзиром на аутономију коју је Хрватска имала у Аустро-Угарској монархији.

³⁶ Зато што су ове области биле одвојене од Хрватске и по Аустро-Угарској нагодби припадале су аустријском делу Царевине. Дакле, нису имале аутономију, па су све измене и допуне усвојене у Бечу аутоматски примењиване у свим аустријским деловима Царевине.

³⁷ То су подручје Окружног суда у Панчеву и среских судова у Банатском Карловцу, Белој Цркви, Ковину, Тителу и Жабљу, на којима је примењиван Аустријски грађански законик.

³⁸ Видети §§ 410-422 Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију, текст објављен од стране Министарства правде Краљевине Југославије 1934. године.

Примена затечене правне регулативе кроз све време постојања Краљевине Југославије, резултирала је својеврсном стагнацијом у развоју грађанског права у целини, а, такође, и стварног права, осим оног дела који се односи на евиденцију права на непокретностима (земљишнокњижни закони из 1930. и 1931. године). Начело континуитета у примени приватноправних прописа, међутим, није само по себи довело до тога. Његова примена била је, посматрано са ове временске дистанце, мање штетна за развој основних стварноправних института него примена начела правног дисконтинуитета која ће уследити након Другог светског рата.

Период након Другог светског рата и доношења Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације

1. Развој стварног права

Доношењем Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, 1946. године озваничен је прекид правног континуитета са правним поретком Краљевине Југославије. Сви прописи који су били на снази 6. априла 1941. године изгубили су правну снагу, док су прописи донети за време непријатељске окупације оглашени непостојећим.³⁹ Свесни чињенице да се потпуно нов правни систем не може створити преко ноћи, законодавци су овај револуционарни корак ублажили предвиђањем могућности примене правила садржаних у прописима Краљевине Југославије под прописаним условима.

Да би се превазишло постојање бројних законских празнина, од момента стављања ван снаге наведених прописа до доношења нових, утврђено је да се за регулисање односа који нису уређени важећим прописима могу применити правна правила садржана у прописима Краљевине Југославије, под условом да нису у супротности са новим уставним поретком и важећим императивним прописима. Будући да већина правних правила грађанског права има трајну вредност за функционисање било које друштвене заједнице, независно од њеног државног и политичког уређења, у обзир је долазила примена бројних правила садржаних у прописима Краљевине Југославије. Међутим, већ први прописи донети од стране нове власти, наговестили су битне промене у области ствар-

³⁹ То значи да се узима као да никада нису ни били донети. Правна последица тога је да ови прописи никада нису могли произвести правно дејство, што значи да би аутоматски све појединачне одлуке донете на основу њих требало ставити ван снаге. Ипак, усвојено је сасвим супротно решење, тако да су оне остале на снази уколико у року од годину дана од дана ступања на снагу Закона о неважности нису биле нападнуте од стране овлашћеног лица. Видети чл. 1, 2 и 7 Закона („Сл. лист ФНРЈ” бр. 86/1946).

ног права. Ради учвршћења нове власти прво су донети закони класног карактера, којима је извршена национализација најзначајнијих добара.⁴⁰ Тако утврђена доминантност друштвене својине као основног и привилегованог својинског облика, довела је до маргинализације приватне својине, путем бројних ограничења права својине, како по обиму, тако и по садржини.

Доношење грађанског законика у новој држави припремано је парцијалном кодификацијом појединих делова грађанског права.⁴¹ Што се тиче кодификације стварног права, она је у овом периоду остала у фази предоснове за Нацрт Закона о правима на ствари, која је израђена 1964. године. Међутим, уставни основ за доношење јединственог законика нестао је изменама Устава СФРЈ из 1963. године. Наиме, након извршене прерасподеле законодавне надлежности између тадашње Савезне скупштине и скупштина социјалистичких република, 1971. године, у надлежности Федерације су били основни својинско-правни односи, што значи да су остали својинско-правни односи требали бити регулисани законима република. У реализацији своје надлежности Савезна скупштина је донела Закон о основним својинско-правним односима, 1980. године, а републике, међу њима и Србија, нису реализовале своју законодавну надлежност из ове области ни до краја постојања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Овим савезним Законом регулисани су, полазећи од утврђених основних начела, право својине, стварне службености, хипотека, државина и права страних лица. Њиме су, због законодавне надежности република и покрајина у овој области, прописане колизионе норме којима се утврђује меродавно право у случају сукоба тих закона.

У Србији је урађен значајан посао у правцу кодификације стварног права још пре доношења наведеног Савезног закона. Наиме, још 1978. године израђена је радна верзија Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима, који је врло брзо допуњен и правилима о стварним правима на покретним стварима. Последња верзија Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на стварима утврђена је 1989. године и достављена Скупштини Социјалистичке Републике Србије. Нацрт је садржао правила која би заједно са правилима Закона о основним својинско-правним односима представљала скоро свеобухватну регулативу стварно-правних односа. Међутим, тај Нацрт није прошао прописану законодавну процедуру, односно није никада постао закон, тако да су у Србији присутне бројне законске празнине из области стварног права.

⁴⁰ То су закони којима је извршена национализација приватних привредних предузећа, пољо-привредног земљишта најамних зграда и грађевинског земљишта. Детаљније видети у: Д. Николић, *Закон о основама...*, стр. 17.

⁴¹ *Ibidem*.

2. Налаз изгубљене ствари

Ако би се сумарно изразиле карактеристике стварног права из овог периода, могло би се рећи да је на изглед правне регулативе велики утицај имало фаворизовање друштвене својине и да је регулатива била непотпуна (бројне законске празнине). Налаз изгубљене ствари није био законом регулисан. Та материја била је регулисана једним управним актом, Упутством о поступку са нађеним стварима, које је Влада ФНРЈ прописала 1949. године,⁴² које је и данас на снази. На нађеним стварима никада се не може стећи право својине, односно ствар прелази у друштвену својину ако се не нађе власник. За време када је Упутство прописано, то је био још један пример фаворизовања општедржавне имовине (друштвене својине), али већ дуго времена представља пример неадекватног правног регулисања постојећих друштвених односа.

Упутство садржи 13 тачака којима је прописан поступак са нађеним стварима. Лице које нађе изгубљену ствар има обавезу да је преда надлежном органу,⁴³ који је дужан нађену ствар примити, о томе направити записник (у који се уноси место и време налазача, детаљни опис ствари, подаци о налазачу и његов евентуални захтев за награду) и налазачу издати потврду о пријему. Након тога надлежни орган има дужност предузимања свих потребних мера за очување ствари и проналажење лица које је ствар изгубило.

Ако је лице које је ствар изгубило познато или се одмах јави, надлежни орган ће му предати нађену ствар по наплати односно одбитку⁴⁴ трошкова чувања ствари и награде налазачу. Иначе, налазач ствари мање вредности објављује се на огласној табли или на други одговарајући начин, а ако је ствар веће вредности објављивање се врши и у дневној штампи. Ако се лице које је изгубило ствар јави у року од годину дана од дана објављивања налазача, ствар или новац од њене продаје биће му предати након наплате, односно одбитка трошкова чувања и налазачке награде.

Ако се лице које је изгубило ствар не јави у прописаном року или не докаже своје право на ствар или одбије да прими ствар, нађена ствар постаје општедржавна имовина која се предаје на управљање народном одбору, а налазач има право на награду у висини од 15% од вредности ствари.

Већ споменути Нацртом Закона о праву својине и другим стварним правима Републике Србије из 1989. године,⁴⁵ предвиђена су скоро идентична правила. Нешто су другачије одредбе о налазачкој награди. Наиме, предвиђено је да налазач има право на накнаду сврсисходно учињених трошкова и право на

⁴² Упутство је прописано 31. октобра 1949. године, објављено је у „Сл. листу ФНРЈ”, бр. 93/1949, 5. новембра и истог дана ступило на снагу.

⁴³ Месни, односно градски (рејонски) народни одбор или најближа станица народне милиције на чијој је територији ствар нађена.

⁴⁴ Ако су нађене ствари кварљиве или су неподесне за чување, приступа се њиховој продаји. Нађена стока ће бити продата ако се лице које ју је изгубило не јави у року од 15 дана од дана налазача.

⁴⁵ Члановима од 82-91.

награду у висини од 10% од вредности ствари. Не само да је смањена висина награде, него је прописано још и овлашћење суда да тај износ правично смањи, ако би награда представљала несразмерно велику корист, узимајући у обзир прилике налазача и лица које је ствар изгубило, као и околности под којима је ствар нађена. Поред тога, уређена је ситуација када има више налазача, предвиђањем да они налазачку награду деле на равне делове. Предвиђено је и правило које је садржао и Српски грађански законик о томе да се као налазач сматра и онај који је ствар први опазио и за њу се машио иако ју је други пре дохватио. Налазач који није предао ствар у примереном року нема право на налазачку награду. Посебна правила су прописана за случај да је ствар нађена у средству јавног саобраћаја или просторији доступној ширем кругу лица.⁴⁶

Период након настанка Савезне Републике Југославије

За овај период значајне су измене и допуне Закона о основним својинско-правним односима извршене 1996. године, када је Закону, у складу с Уставом СРЈ из 1992. године, промењен назив у Закон о основама својинско-правних односа, али су извршене и неке промене у правцу неутралисања повлашћеног положаја друштвене својине.⁴⁷ Пре свега, изостављени су изрази идеолошког карактера, као што су морал социјалистичког самоуправног друштва, грађанска и друштвена правна лица. Субјекти права својине могу бити сва физичка и правна лица под једнаким условима. Укинута су својински максимуми једноставним прописивањем да се може имати право својине на свим непокретностима (стамбеним зградама, становима, пословним зградама, пословним просторијама, пољопривредном земљишту) осим на природним богатствима која су у државној својини. У складу са законом, физичка и правна лица могу имати право својине и на појединим добрима у општој употреби и на градском грађевинском земљишту, као и на шумама и шумском земљишту у границама утврђеним законом. Прецизирано је шта може бити предмет етажне својине (стан, пословна просторија и гаража, односно гаражно место као посебни део зграде) и изричито утврђено право заједничке недељиве својине на заједничким деловима

⁴⁶ У том случају налазач ствар може предати надлежном руководиоцу јавне службе или установе. Ако не постоји посебан пропис, службено лице је дужно да налаз ствари објави на уобичајен начин, а ако се у року од 15 дана од објављивања сопственик, односно лице које је ствар изгубило не јави, ствар се ради даљег поступка предаје надлежном органу општине. Кондуктери, возачи, чистачи и други радници који ствар пронађу у току вршења свог редовног посла, немају право на налазачку награду. (чл. 91 Нацрта)

⁴⁷ Закон је први пут измењен и допуњен 1990. године, још за време постојања СФРЈ, након што су амандманима на Устав из 1974. године извршене промене у политичком и привредном систему. У складу са извршеним системским променама, укинута су својински максимуми на непокретним стварима и омогућено стрним физичким и правним лицима стицање права својине на непокретностима које су им потребне за обављање дозвољене делатности, под условом реципроцитета (видети чл. 5, 82а и 83б Закона о изменама и допунама, „Сл. лист СФРЈ” бр. 36/1990).

зграде и уређајима у згради. Укинута је забрана стицања права својине и стварних службености путем одржаја на стварима у друштвеној својини. Извршена је даља либерализација услова за стицање права својине страних лица.

Наведене измене и допуне су биле од великог значаја за даљи развој стварног права и враћање решењима традиционално усвојеним у европскоконтиненталним правним системима. Међутим, ништа није учињено да би се употпунила стварноправна регулатива и у том смислу ситуација је остала иста у односу на претходни период. Самим тим, ништа се није изменило ни у погледу института налаза изгубљене ствари, тако да је и даље остало у примени Упутство о поступку са нађеним стварима Владе ФНРЈ из 1949. године.

Период након настанка Државне заједнице Србија и Црна Гора

Од ступања на снагу Уставне повеље стварноправни односи су у потпуности прешли у надлежност република (тачније речено, то се десило са целокупном материјом грађанског права), тако да Србија има могућност да самостално измени постојећу ситуацију. У том правцу Министарство финансија и економије Републике Србије (Имовинско-правни сектор) започело је у јесен 2003. године припреме на изради новог закона који регулише својинскоправне односе чији је циљ регулисање целокупне материје стварног права. Сматрамо да је то сигурнији пут постизања једног заокруженог и складног система стварног права. Парцијална кодификација појединих важних питања из ове области⁴⁸ могућа је као бржа варијанта решавања горућих проблема, али она, кад-тад, захтева један целовит приступ датој правној материји и међусобно усклађивање.

Упркос чињеници да се наш правни систем, још доношењем Српског грађанског законика, сврстао у континенталноевропски и то германски правни круг, неоспорно је да је дугогодишње припадање тзв. кругу социјалистичких правних поредака проузроковало низ деформација. У Југославији, па тиме и Србији, управо је стварно право претрпело највеће деформације као и у свим социјалистичким земљама. Стога је неопходна коренита реформа стварног права каква је већ спроведена, на пример, у Републици Хрватској, Законом о власништву и другим стварним правима из 1996. године,⁴⁹ и Републици Словенији, Стварноправним закоником из 2002. године.

⁴⁸ Тако је у мају 2003. године донет Закон о заложном праву на покретним стварима уписаним у регистар, „Сл. гласник РС” бр. 57/2003, а примена је предвиђена од 1. јануара 2004. године. Такође, убрзано се ради на доношењу закона којим би била реулисана хипотека.

⁴⁹ Видети више у: Р. Цветић, *Реформа грађанског права у Републици Хрватској*, Грађанска кодификација, Зборник радова презентованих на међународном научном скупу одржаном на Правном факултету у Нишу 21-22. маја 2003. године у оквиру националног пројекта „Грађанска кодификација”, Ниш, 2003, стр. 95-105.

Враћање традиционалним вредностима и коришћење позитивних искустава других прави је пут за постизање таквог циља. Неопходно је регулисати све оне стварноправне институте који током целог периода припадања тзв. социјалистичком правном кругу нису били регулисани, те потпуније регулисати многе који су само у основи уређени. Све то се мора учинити на најбољи могући начин полазећи од постојећег стања и пројектованих циљева. Искуства других, као и сопствена, треба да нам указују како треба, али и како не треба. Мада закашњење у свим неопходним променама није предност Србије, треба га барем искористити на прави начин, и полазећи од искустава других у истим или сличним ситуацијама избећи неке грешке.

У том смислу, на самом крају овог рада, биће приказана правила којима је регулисан налаз изгубљене ствари у Хрватској и Словенији, уз предлог решења тог питања у Србији.

1. Регулисање института налаза изгубљене ствари у Републици Хрватској

Налаз изгубљене ствари регулисан је у Републици Хрватској Законом о власништву и другим стварним правима,⁵⁰ као један од случајева стицања права својине на основу закона.⁵¹ Ипак, полазећи од чињенице да право својине не престаје самим тим што је ствар изашла из власникове државине (јер ју је он изгубио, затурио или му је украдена), Законом је, пре свега, регулисан поступак са нађеним стварима који се мора испоштовати да би налазач кроз извесно време могао стећи право својине на тој ствари.

Слично решењу садржаном у Аустријском грађанском законнику (и Српском грађанском законнику), предвиђена је обавеза налазача да без одлагања нађену ствар преда ономе ко ју је изгубио, односно власнику, ако сазна о коме се ради⁵² и ако му је то лице лако доступно. Ако се то не деси, налазач је дужан предати ствар најближој канцеларији нађених ствари („налазном уреду“), лично или преко лица у чијим ју је просторијама, превозном или сличном средству нашао.⁵³ Налазач нема обавезу предаје нађене ствари надлежној канцеларији, само ако је њена вредност према општем схватању занемарљива.

Надлежна канцеларија је дужна да прими ствар у полог (оставу) и предузме све што је потребно ради њеног чувања⁵⁴ и проналажења оног ко је ствар

⁵⁰ „Народне новине”, бр. 91/1996. Закон је донет 2. октобра 1996. године, а ступио је на снагу 1. јануара 1997. године.

⁵¹ Трећи део, глава 6., одељак 4., чл. 134-139 Закона о власништву и другим стварним правима.

⁵² На основу знакова на ствари или из других околности (члан 134).

⁵³ То лице је дужно ствар предати у име налазача, што значи да је налазач учесник грађанско правног односа који настаје по основу налаза туђе изгубљене ствари, са свим правима и обавезама које из њега проистичу.

⁵⁴ Чува сама ствари или их поверава на чување поузданом чувару. Ако се ствар квари или су трошкови чувања или одржавања несразмерно велики у односу на вредност ствари, приступа се јавној продаји те ствари, а добијени новац се полаже у судски депозит (чл. 135).

изгубио. Ако се лице које је изгубило ствар или њен власник јави у року од једне године од објављивања огласа и докаже да је ствар изгубило из државине, односно да је њен власник, биће му предата ствар (или износ добијен њеном продајом), пошто исплати све нужне трошкове у вези са ствари и налазачку награду („налазнину”). За случај да се за дату ствар јави више лица и траже њену предају, предност има оно лице које је последње имало непосредну државину (ако околности не упућују на неког другог). Надлежна канцеларија је дужна писмено обавестити налазача о извршеној предаји ствари и исплатити му налазачку награду.

Права налазача,⁵⁵ у ситуацији када је ствар предата ономе ко ју је изгубио, односно њеном власнику, су налазачка награда у висини од 10% од тржишне цене ствари,⁵⁶ као и накнада нужних трошкова које је имао у вези са нађеном ствари. Лице које је дужно платити награду може тражити њено правично смањење, ако би исплата од 10% од тржишне цене представљала несразмерно велику корист с обзиром на прилике налазача и лица које је дужно платити награду, као и околности под којима је ствар изгубљена и нађена. Лице које дугује трошкове и награду може се те обавезе ослободити тако што ће се одрећи ствари. Међутим, у том случају се са ствари поступа као да се то лице уопште није јавило, а не као у ситуацији када се ради о ничијој ствари (покретној ствари које се њен власник одрекао), која се у својину може стећи путем окупације.

Ако се у року од годину дана од дана објављивања огласа о налазу ствари не јави лице које је ствар изгубило, нити њен власник, или не докажу своје право или одбију да приме ствар, нађена ствар (односно износ добијен њеном продајом) се предаје у непосредну државину налазачу. Ако се након предаје ствари у државину налазача јави онај који је ствар изгубио или њен власник, налазач му је, чим докаже право на ствари, мора вратити заједно са свим користима (односно, мора му вратити новац добијен продајом ствари, заједно са каматама). Међутим, остварена корист се пребија са нужним трошковима (и само преостало се враћа, односно плаћа). Онај коме је ствар враћена дужан је платити налазачку награду. Међутим, налазач не може задржати ствар док му награда не буде исплаћена,⁵⁷ пошто нису испуњени општи услови за вршење права ретенције (јер је ствар изашла из државине власника противно његовој вољи), а није изричито предвиђено право задржавања ствари у оваквој ситуацији.⁵⁸

⁵⁵ Налазач је и онај који је ствар први опазио и за њу се машио, иако ју је неко други пре узео. Више лица која су заједно нашла ствар имају право на налазачку награду на једнаке делове (чл. 137, ст.2.).

⁵⁶ Ако се ради о непроцењивој ствари или ствари која има вредност само за свог власника, односно за лице које ју је изгубило, налазач може захтевати да се одреди правични износ накнаде (чл. 137, ст. 4.).

⁵⁷ Надлежна канцеларија, супротно, не сме предати ствар пре него што су подмирени нужни трошкови и налазачка награда.

⁵⁸ Као што је то учињено при регулисању положаја савесног држаоца који је изгубио својински спор вођен по реивиндикационој тужби („права власничка тужба”), где је изричито предвиђено право ретенције, односно задржавања ствари од стране таквог држаоца, док му власник не надокнади нужне и корисне трошкове које је имао у вези са ствари (чл. 164, ст. 2.).

Онај налазач који је у свему поступио по Закону, може стећи право својине на нађеној ствари (односно новцу добијеном од продаје) под условима за стицање права својине одржајем. При томе је, сагласно посебности овог одржаја, изричито прописано када се сматра да налазач има савесну државину, – налазач је савестан држалац ако не зна нити би морао знати чија је ствар. Наиме, општим правилима којима је регулисан институт државине у Закону о власништву и другим стварним правима,⁵⁹ одређено је да је државина савесна („посјед је поштен“) ако држалац у моменту стицања није знао нити је с обзиром на околности имао довољно разлога посумњати да му не припада право на државину (савесност престаје чим сазна да му право на државину не припада). Ово опште правило о савесности државине, с обзиром на специфичност државине стечене по основу налаза туђе изгубљене ствари, није могло бити примењено и у овом случају, па је специјално одређено када ће се налазач сматрати савесним држаоцем.

Иако Законом није изричито одређено који рок одржаја треба да протекне да би налазач постао власник нађене ствари (односно да ли се ради о тзв. редовном или ванредном одржају), може се закључити да је довољан трогодишњи рок, јер налазач коме је ствар предата од стране надлежне канцеларије има самосталну,⁶⁰ закониту,⁶¹ праву („истиниту“)⁶² и савесну државину.⁶³

2. Регулисање института налаза изгубљене ствари у Републици Словенији

Налаз изгубљене ствари регулисан је у Републици Словенији Стварно-правним закоником,⁶⁴ као начин стицања права својине на покретним стварима.⁶⁵ У поређењу са правилима усвојеним у Хрватској, којима је детаљно регулисан поступак са нађеном ствари и услови под којима налазач може постати њен власник, у Словенији су много сумарније и, у знатној мери, симплификовано уређена ова два значајна аспекта института налаза изгубљене ствари. Прописана је обавеза налазача да о налазу обавести власника или лице које је ов-

⁵⁹ Правила којима се регулише квалитет државине (законитост, истинитост и савесност државине) садржана су у одредбама чл. 18 овог Закона.

⁶⁰ Самосталан држалац је онај ко ствар држи као да је њен власник, односно држи одређено право као да је ималац тог права, док је несамосталан држалац онај који ствар или право држи признајући вишу власт посредног држаоца (чл. 11, ст. 1.)

⁶¹ Државина је законита ако држалац има ваљан правни основ тог држања – право на државину (чл. 18, ст. 1.).

⁶² Државина је права, односно истинита (односно није манљива) ако није прибављена ни силом, ни потајно или преваром, ни злоупотребом поверења (чл. 18, ст. 2).

⁶³ Чланом 159 (ст. 2.) Закона је прописано да самостални држалац чија је државина покретне ствари законита, истинита и поштена стиче ту ствар одржајем у својину протеком три године.

⁶⁴ „Урадни лист“ бр. 87/2002. Закон је донет 27. септембра 2002. године, а ступио је на снагу 1. јануара 2003. године.

⁶⁵ Четврти део, 2. одељак, 3. одсек, чл. 51-53 Стварноправног законика.

лашћено да преузме ствар, односно да налаз пријави полицији. Полиција преузима ствар на чување или је оставља на чување налазачу, а ако се ствар лако квари или су са њеним издржавањем повезани несразмерни трошкови, полиција је продаје на јавној продаји или по дневној цени. Износ добијен на име продаје ступа на место ствари. Обавеза пријаве налаза не постоји ако је покретна ствар незнатне вредности. Налазач, који је поступио на прописани начин, стиче право својине на нађеној ствари протеком рока од годину дана од дана обавештења власника, односно пријаве полицији, ако овлашћено лице не захтева њену продају.

Дакле, није прописан поступак који се предузима да би се онај који је ствар изгубио обавестио о њеном налазу, нити је прописано право на налазачку награду, а, с друге стране, прописан је релативно кратак рок чијим протеком безусловно престаје право својине претходника, јер налазач постаје власник.

3. Налаз изгубљене ствари у Републици Србији *de lege ferenda*

Колико год, на први поглед, а, нарочито у ситуацији када ни кардинални институти нису уређени на задовољавајући начин, изгледало не превише значајно прецизно регулисање поступка са нађеном ствари и услова под којим налазач може постати њен власник, сматрамо да се ради о једном питању које захтева јасну и стриктну регулативу. Наиме, покретне ствари могу бити изузетне вредности и њихов губитак може у великој мери оштетити власника, односно другог овлашћеног корисника. Са друге стране, могућност њиховог присвајања од стране поштеносног налазача, дакле, оног који је предузео све што је потребно да се нађе лице које је ствар изгубило, сасвим је прихватљиво и, шта више, једино логично решење у условима равноправности свих својинских облика.

Због тога, сматрамо да при регулисању овог питања треба прихватити правила садржана у Закону о власништву и другим стварним правима Републике Хрватске. У суштини, таква су, највећим делом, и правила Српског грађанског законика,⁶⁶ тако да би прихватање датих правила представљало враћање регулативи коју смо некада имали, а не рецепцију хрватског права. Имајући, међутим, у виду савремену терминологију присутну у хрватском закону и свеобухватнију регулативу, полазиште при уређењу налаза изгубљене ствари треба да буде управо тај закон, а не Српски грађански законик.

⁶⁶ То је сасвим разумљиво ако се има у виду чињеница, која је већ истакнута на одговарајућим местима у раду, да се Република Хрватска извршеном реформом вратила у германски правни круг, у који се Краљевина Србија сврстала доношењем Грађанског законика 1844. године. Истина, Хрватска се сврстала у германски правни круг као део Аустро-Угарске монархије. „Испрва наметнут, касније је АБГБ био реципиран у хрватско право као хрватски закон – Опћи грађански законик. Био је то главни извор цијелог нашег грађанског права, у тако дугом раздобљу да су се његове засаде и правила дубоко укоријенили те су постали дио хрватске правне традиције.” (Н. Гавела и др. *op. cit.*, стр. 9).

*Radenka Cvetić, Ph.D., Docent
Novi Sad School of Law*

**Development of ownership and other property rights in Serbia
– the notion of acquisition of ownership through apprehension
of a lost thing of another**

Abstract

Serbian law on ownership and other property rights had its ups and downs since the early days of modern Serbian state and its legal system. Each period of its development was marked by specificities that distanced it from the previous stage. This paper discusses certain periods in development of ownership and other property rights, in particular the notion of apprehension of a lost thing, within the given circumstances related to development of Serbian state and legal system. The period from passing of the Serbian Civil Code to the unification is elaborated more thoroughly than the other ones, since it set the foundations of our property law to which we turn after long wanderings and ideological digressions.

By passing of the Serbian Civil Code, Serbia joined the German legal circle of continental European legal systems, where it remained until the present day, despite significant deviations during the socialist times and dominance of socially owned property.

The days of stagnation and retrogression are over. At present, Serbia is given a historical chance to reform its legislation on ownership and property rights and to perform its full codification. Such a chance must be seized as soon as possible. Return to traditional values and application of positive experiences of others should serve as a basis thereof. It is necessary to cover all the notions that were omitted from regulation during the socialist period and to regulate more thoroughly the ones regulated so far merely in their essence. Experiences of others, along with our own, should point to both good and bad ways of doing things. Being late with all the necessary changes is not an asset, but Serbia should use its situation appropriately in order to avoid mistakes made by others in same or similar situations.

The Law on Ownership and Other Property Rights of the Republic of Croatia may serve as a model for regulation of apprehension of lost things, since it is very clear and precise. By introducing such rules, Serbia would in essence come back to the rules it envisaged 160 years ago by the Serbian Civil Code, which may hardly be objected to, unlike certain other rules.